

Žan-Pol Sartr: Hemiše resmi ýagdaýda tapawutlanmakdan yüz öwürdim

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Žan-Pol Sartr: Hemiše resmi ýagdaýda tapawutlanmakdan yüz öwürdim ŽAN-POL SARTR: HEMIŞE RESMI ÝAGDAÝDA TAPAWUTLANMAKDAN YÜZ ÖWÜRDIM

Žan-Pol Sartr özüne berlen 1964-nji ýylyň edebiýat boýunça Nobel baýragyndan yüz öwrüpdi / Fotosurat: Dominique Berretty-Gamma-Rapho

Aslynda Žan-Pol Sartr edebiýat ugrunda mynasyp görlen 1964-nji ýylyň Nobel baýragyndan yüz öwürmeginiň sebäbini şondan on dokuz ýyl öñ, ýagny 1945-nji ýylда ýazan makalasynda açyk-aýdyň görkezipdi. Şonuň üçin Sartryň ýoldaşlary onuň Nobel

baýragyndan ýüz öwürmegine geň galmandy:

«Biz bolsa doly tersine, oýundan gaçyp bolmaýandygyna ynanýarys. Dilsiz bolsak, daş-damana ýaly sessiz dursagam, bu gymyldy-hereketsizligimiz ýene-de bir hereket etdigimizi aňladardy... Şonsuzam diňe ýaşap ýörenligimiz, barlygymyz bilenem döwrümize täsirimizi ýetirýäris. Onda bu täsiri bilnikli we özümüz isläp ýetirmeli-dä... Ýazyjynyň öz güýjuniň we ukybynyň mümkünçilik berýän möçberinde geljegi taýýarlamak gaýgysy bilen hereket etmegi seýrek gabat gelinýän ýagdaý däl. Emma näbelli, bulaşyk, düşünjeleýin geljek bar welin, bütin adamzady gyzyklandyrýar we ol hakda-da kän zat bilýändiris öýdemok».

(Özdemir Inje «Näme etmeli», «Cumhuriyet» gazeti, 19.04.2019 ý).

Prinsip, oñurga, ýürek, pozisiýa... sözleriniň ýerine näme goýsaňyz goýuň. Žan-Pol Sartr hakyky ýazyjydan şony isleýärdi we käbirleri muny dogry, käbirleri nädogry hasaplap biler.

XX asyryň progressiw akymlarynyň öñdebaryjylaryndan biri Nobel baýragyndan gös-göni ýüz öwürmek bilen, prinsipine ygrarlydygyny ýallakçylaryň, burunlaryny goňur reňke boýamagy özüne dereje bilýänleriň, galamyny ulanyp özünü satlyga çykaranlaryň bäbenegine bazyrdadyp sokýardy.

Hem bu töötänlikmi näme, Žan-Pol Sartrdsn tegelek 101 ýyl öň şol ýurduň manifestini azerbaýjanly dramaturg, ýazyjy, filosof, tankytçy Mirza Fethaly Ahundzada jar edipdi. Ol Stambula gelende diňe türkleriň däl, tutuş Musulman Gündogarynyň yzagalaklykdan halas bolmagy üçin sadrazam Keçejizada Mehmet Fuat paşanyň dykgatyna ýetiren radikal teklipleri yzyna gaýtarylanda, işleýän ýeri Tiflise gelip, egindeşlerine we kärdeşlerine şu sözleri ýazypdy:

«Osmanly ministrleri jemgyýetiň pikirini edenok, özleriniň pikirini edýär. Ömrümiň ahyryna çenli şolara garşıy gösteren!» Jemgyýetçilik wakalaryndan bir gyra çekilen ýazyjy-şahyrlaryň Ahundzadanyň gözünde baş shaýylyk gymmatynyň bolmazlygy diňe Azerbaýjan üçin däl, Musulman Gündogary üçin hemmetaraplaýyn prinsip döreden bolsa, şondan kyrk ýyl soň Mirza Ali Ekber

Sabir bu prinsipi şeýle setirler bilen berkidipdi:

*Pula çokunýan şahyryň bu gahbalygy
Soňy bibat bolan eda däl-de, nämedir?*

Şu ýerde şahyr sözünüň ýerine ikirjiňlenmän ýazyjy, suratkeş, kompozitor, aýdymçy, hatda žurnalıst diýibem ýazyp bileris.

Mundan 500 ýyl çemesi öň «Salam berdim, para däl diýip almadylar» sözleri bilen Gündogarda rewolýusion öwrülişigi eden Muhammet Fuzulyny Ahundzadanyň, Sabiriň, Sartryň atasy saýsak dogry bolmazmy eýse?

Sartrdan kän öň Nazım Hikmetiň Ýakup Kadrä ýazan şu bentleri şol bir wagtyň özünde özünü satlyga çykaran žurnalıstsumak taýpasynyň (mysal üçin Mirşahinleriň, Rauflaryň) yüzüne malçyldadyp urlan gakylyk däl-de näme:

*Päheý, ýüzigara
Ruhuň hebeşi ýesir kimin çykardyň bazara
Küntihana öwrüpsiň-ä kelläň içini
Penjeginiň jübüsinden ogurlap ölüleriň puluny
Satyn aldyň özüňe Şweýsar daglarynyň howasyny!*

Baýrakdan ýüz öwrüp ýazan beýanatynda Žan-Pol Sartr Nobel baýragynyň nämüçin ýazyhy Migel Angel Asturiasa (Gwatemala) we şahyr Pablo Neruda berilmändigini soramak bilen, Lui Aragonyn näme sebäpden baýraga hödürlemändigine gynanýar. Ýagny ol bir ýandan özüne berilen baýrakdan ýüz öwürýär, beýleki bir ýandanam çepçi pozisiýadaky ýazyjylara üns berilmeýändigini tankyt edipdir.

Sartryň bu beýanatyndan soñ Asturiasdyr Neruda hem Nobel baýragyna mynasyp boldy.

Biz indi muňa Sartryň prinsipsizligi hökmünde baha berip bilerismi?

Hiç haçan! Çünkü Sartr baýragy öz adyndan we sebäplerini örän açık-aýdyň görnüşde orta atyp yzyna gaýtarypdy. Emma bu ýagdaý Sartryň Nobel baýragynyň doly ýatyrylmagyny isländigini aňlatmaýar. Hem Nobel baýragyndan yüz öwürmedik ýazyjylar Sartryň gözünde ideaolaryna hyýanat eden adamlar däldi.

Diňe indiwiðual nägileligini bildiren Žan-Pol Sartr uly möçberli pul üçin adynyň zaýalanmagyny islemändigi sebäpleri şeýdipdi.

Nobel baýragyndan yüz öwürmeginden dört ýyl soñ Fransiyadaky azatlykçy hereketleriň öňüne düşen Sartry howpsuzlyk güýcleri

tussag etjek bolanda, prezident De Goll «Sartr Fransiyadır» diýip, munuň öňüni alypdyr we kän wagt geçmäňkä-de, wezipesinden el çekip obasyna gidipdi.

Eýse biziň günlerimizde akyldar ýazyjy Žan-Pol Sartr has hormatlanýan şahsyyetmi ýa syýasatçy Šarl de Gollmy diýip soralanda näme jogap berilýär?

94 ýaşan azerbaýjanly şahyr Neriman Hasanzada bir aýagynyň gördedigine garamazdan şindizem prezident İlham Aliýewi öwmek üçin has ýagly, sabynly, şampunly sözleri gözläp ýörjek bolsa, Žan-Pol Sartr Fransiyá bolmagynda galar elbetde!

JEAN-PAUL SARTRE EXPLIQUE POURQUOI IL A REFUSÉ LE PRIX NOBEL DE LITTÉRATURE

C'est un représentant de son éditeur suédois, Bonniers, que Jean-Paul Sartre a chargé, jeudi soir, de transmettre aux journaux de Stockholm le texte de sa déclaration. Ce texte traduit en suédois puis retraduit en français a sans doute été quelque peu déformé. On y verra que notre collaborateur Kjell Stromberg et le « Figaro littéraire » ont joué un rôle important dans cette affaire.

Le « Figaro littéraire » a attaché le grelot

« Je regrette vivement que l'affaire ait pris une apparence de scandale. Un prix est décerné et je le refuse. Cela tient seulement au fait de ce que je n'ai pas été informé assez tôt de ce qui se préparait. Lorsque, le 15 octobre, j'ai vu dans « Le Figaro Littéraire », sous la plume de son correspondant de Stockholm, que le choix de l'Académie se porterait sur moi, je me suis imaginé qu'en écrivant une lettre, je pouvais mettre les choses au point et qu'on n'en parlerait plus. »

démie. J'y ai invoqué deux sortes de raisons : des raisons personnelles et des raisons objectives.

» Les raisons personnelles sont les suivantes : mon refus n'est pas un acte imprudent. J'ai toujours décliné les distinctions officielles. Lorsque, après la guerre, en 1945, on m'a proposé la Légion d'honneur, j'ai refusé bien que j'aie eu des amis au gouvernement. De même, je n'ai jamais désiré entrer au Collège de France, comme me l'ont suggéré quelques-uns de mes amis.

vains de l'Ouest ou aux rebelles de l'Est. On n'a pas couronné, par exemple, Neruda, qui est un des plus grands poètes américains. On n'a jamais parlé sérieusement de Louis Aragon, qui le mérite pourtant bien. Il est regrettable qu'on ait donné le Prix à Pasternak avant de le donner à Cholokhov, et que la seule œuvre soviétique couronnée soit une œuvre éditée à l'étranger et interdite dans son pays. On aurait pu établir un équilibre par un geste semblable dans l'autre sens. Pendant la guerre d'Algérie, alors que nous avions signé la « Déclaration des 121 », j'aurais accepté le Prix avec reconnaissance, parce qu'il n'aurait pas honoré que moi, mais aussi la liberté pour laquelle nous luttons. Mais cela n'a pas eu lieu et ce n'est qu'après la fin des combats que l'on me décerne le Prix.

» Dans la motivation de l'Académie suédoise, on parle de liberté : c'est un mot qui invite à de nombreuses interprétations. A l'Ouest, on n'en entend aucune correcte, mais je crois bien,

générale : quant à moi, j'entends une liberté plus concrète qui consiste dans le droit d'avoir plus d'une paire de chaussures ; de manger à sa faim ; de patrouiller dans les dangers et de décliner le Prix que de l'accepter. Si je l'accepte, je me prête à ce que l'appellerai « une récupération subjective ». J'ai lu dans l'article du « Figaro Littéraire » qu'on va me tiendrait pas rigueur d'être passé politique controversé. Je sais que cet article n'exprime pas l'opinion de l'Académie, mais il montre clairement dans quel sens on interpréterait mon acceptation dans certains milieux de droite. Je considère ce « passe-temps politique » comme toujours valable, même si je suis tout prêt à reconnaître certaines erreurs passées au milieu de mes camarades.

» Je ne veux pas dire par là que le Prix Nobel soit un prix « bourgeois », mais voilà l'interprétation bourgeoise que donnaient inévitablement des milieux de droite.

• Žan-Pol Sartr Nobel baýragyndan nämüçin yüz öwürdi?

Žan-Pol Sartr 1964-nji ýylyň 23-nji oktyabrynda Parižde şwesiýaly žurnalistlere beren «Baýrakdan nämüçin yüz öwürdim?» atly beýanatynda şeýle diýýär:

«Munuň yzynyň galmagala ýazandygyna gynanýaryn: baýragyň berilendigi mälim edilenden soň ondan yüz öwrülyär. Sebäbi muňa taýýarlyk görülýändigi barada meniň öňünden habarly edilmänligim. 15-nji oktyabrda «Figaro Littéraire» gazetiniň Stolgolmdan geçen habarynda Šwed akademiýasyныň meniň kandidaturamy oňlamaga meýillidigini, ýöne soňky saýlap-seçisiň bolmandygyny okanymdan soň ertesi gün akademiýanyň ýolbaşçylaryna hat ýazdyn. Men ýagdaýy gaýdyp şu meselä

*dolanyп gelmez ýaly üýtgedip bilerin öýdüpdim.
Şol wagt men Nobel baýragynyň ony geljekde almaly adamыň pikirine sala salmazdan berilýändigini bilemokdym we munuň öñüni alaryn öýdüp pikir edýärdim. Emma men Şwed akademiyasyныň karar kabul etmeginden soñ indi ondan yza ädim ätmejegini gowy bilyärin. Akademiýa ugradan hatymda men baýrakdan el çekmegimiň Şwed akademiyasy bilenem, Nobel baýragy bilen dahylly ýeriniň ýokdugyny düşündiripdim. Bu hatda men iki dürli sebäbiň bardygyny ýatladypdim: şahsy we obýektiw sebäpler».*

• **Şahsy sebäpler**

«Baýrakdan yüz öwürmegim öñünden oýlanylyp-ölçerilip edilen hereket däl. Çünkü men elmydama resmi ýagdaýda tapawutlanmak nyşanlaryndan yüz öwrüp gelen adam. Ikinji jahan urşundan soñ 1945-nji ýylda maňa «Legion d'Honneur» medalyny tekli edenlerinde, hökümətde ýakyn dostlarymyň bardygyna garamazdan medalдан yüz öwrüpdim. Birnäçe dostumyň maslahat berendigine garamazdan men «France» kolležinde-de hiç haçan çykyş edesim

gelmedi.

Bu pozisiýamyň aňyrsynda meniň ýazyjykyk zähmetime degişli pikir-düşünjelerim ýatyr. Syýasy, sosial, medeni ugurda pozisiýasy bolan ýazyjy diňe özüne mahsus serişdeleriň üstünden hereket etmeli. Ýagny trafaretden çykan (erkin) söz bilen. Berilme ähtimallygy bolan tapawutlylyk alamatlary ýazyjjynyň okyjylaryny meni ymtylmasyz hasaplaýan basyşymyň astyna salýar. Yönekeý Žan-Pol Sartr at-familiýasy bilen «Nobel baýragynyň eýesi Žan-Pol Sartr» at-familiýasynyň arasynda tapawut bar.

Şular ýaly tapawutlandyrylmagy makullaýan ýazyjy şol bir wagtyň özünde özünü tapawutlandyran jemgyýeti we guramany-da munuň bilen baglanychdyryp goýýar. Emma Nobel baýragynyň eýesi Žan-Pol Sartr Wenesuela watan goragynyň arkasynda durmaga synanyşmak bilen öz yzyna Nobel baýragyny berýän guramany-da tirkeyär.

Su mysalda görnüşi ýaly, hatda iň mertebeli formalara öwrüläýende-de, ýazyjy özünü edara-guramalara bermeli däl. Meniň şahsy pozisiýamyň indi bu baýraga mynasyp bolanlatyň at-abraýyna tankydy nazar bilen seretmeýändigi aýdyňdyr. Tanama bagty miýesser bolan birnäçe laureata çuňñur hormatymyň bardygyny aýdasym gelýär».

• **Obýektiw sebäpler**

«Häzir medeniýet frontundaky mümkün ýeke-täk göreş ýoly iki medeniýetiň – Gündogar we Günbatar – parahatçylyk şertinde ýاشamak ugrundaky göreşdir. Men munuň bilen medeniýetleriň doganlaşmalydygyny aýtjak bolamok. Men bu iki medeniýetiň garşıy çykmagynhň çaknyşyga öwrülmeginiň gutulgysyzdygyna gowy düşünýärin. Emma bu garşıy çykmagyň edara-guramalar goşulmazdan adamlaryň we medeniýetleriň arastnda bolup geçmeli gerek.

Men şahsy taýdan alanda bu iki medeniýetiň arasyndaky çaprazlygy düýpden duýýaryn: meniň özüm şeýle çaprazlyklaryň miwesi. Meniň simpatiýam gutulgysyz ýagdaýda sosializme we dogrusyny aýtmaly bolsa Gündogar blogyna ýakyn. Yöne men buržuaz maşgalasynda doguldym we terbiye aldym. Bu ýagdaý maňa

iki medeniýetiň ýakynlaşmagyny isleýän islendik kişi bilen hyzmatdaşlyk etme mümkünçiligini berýär. Ýöne tebigy ýagdaýda men «iň gowynyň», ýagny sosializmiň üstün çykjagyna ynanýaryn. Şonuň üçin kanunydyklaryny bilyändigime garamazdan gündogarly we günbatarly medeni guramalaryň baýragyny alasym gelmeyär. Ähli simpatiýamyň sosializmiň ýanyndadygyna garamazdan, men bardy-geldi hödürläýselerem, mysal üçin men edil şular ýaly edip, Lenin baýragyndanam yüz öwrüp bilerdim.

Men Nobel baýragynyň özeninde Günbatar blogynyň baýragy däldigini gowy bilýarin, ýone baýragy Şwed akademiýasynyň kontrolyndan çykjak hadysalaryň bolup biläýjek ýagdaýyna getiripdirler. Ynha, şol sebäpli-de biziň günlerimiziň şertinde Nobel baýragy özeninde günbatarly ýazyjylar ýa-da Gündogaryň «günälileri» üçin teklip edilýän baýrak manysyny aňladýar. Mysal üçin, Günorta Amerikanyň ajaýyp şahyrlaryndan Pablo Neruda baýraga hödürlenmändir.

Bu baýraga doly mynasypdygyna garamazdan Lui Aragony hödürlemek hiç kimiň kellesine gelmändir. Nobel baýragynyň Şolohowa däl-de, Pasternaga berilmegi we baýragyň berpen ýeke-täk sowet eseriniň daşary ýurtlarda çap edilmegi we ýazyjynyň

öz ýurdunda gadagan edilmegi-de gynandyrýar. Sazlaşygy ekwiwalent hem bolsa garşylyklaýyn manyda žest bilen täzeden gurup bolýar. Alžir urşy döwründe men we beýleki ýazyjylar «121-ler manifestine» gol çekenimizde, bu baýragy minnetdarlyk duýgusy bilen kabul edip bilerdim. Çünkü bu ýagdaýda diňe men baýraga mynasyp görülmän, eýsem ugrünnda göreşen azatlyk işimiz baýraga mynasyp boljakdy. Yöne bu bolmady we uruş guitarandan soň maňa baýrak berildi».

• **Azatlyk we pul**

«Şwed akademiyasy kararynyň tutarygynda söz azatlygynyň üstünde durlup geçilýär: bu sözüň birnäçe manysy bar. Men barada aýdanda bolsa, men azatlyga konkret manyda düşünýärin – bir jübüt aýakgapdan has köp hak-hukuga eýe we işdäňe görä iýmek. Men baýrakdan yüz öwürmegiň howpunyň ony kabul etmekden has az boljakdygyna ynanýaryn.

(Baýragy) kabul etmegimi men «zyýanyň obýektiw formada öwezini doldurmak» görünüşindäki ýagdaý hökmünde düşündirerdim. Men «Figaro Littéraire» gazetinde jedelli syýasy geçmişimi boýnuma günä yüklemejegini» okadym. Men bu makalanyň Akademiýanyň pikir-düşünjesini aňlatmaýandygyny bilyärin. Yöne bu makala bir bölek sag gatlakda razylygymyň nähili teswirlenjekdigini aç-açan orta goýýar. Geçmişde goýberen birnäçe ýalňyşlygymy öz ýoldaşlarymyň arasynda boýun almaga tayýardygyma garamazdan men bu «jedelli syýasy geçmiş» meselesiniň şindizem güýjünü ýitirmändigine ynanýaryn.

Şol sanda men Nobel baýragyna «buržuaziýanyň baýragy» diýjek bolamok. Yöne meniň gowy tanaýan gatlaklaryň şeýle görnüşde «buržuaz düşündirişini» bermeginden gaçyp bilmezdim. Ahyrynda pully ýerini agzamaly bolýaryn: umumy at-abraýa uly möçberde pul hasabyny goşýan Şwed akademiyasy baýragyň eýesiniň eginperine agyr ýük urýat. Nu mesele maňa azap berýärdi. Ya baýragy alyp berilen puluň möçberini tutumly işleri alyp barýan hereketleri we guramalary goldamalydym. Özüm-ä jynsaparazlyga garşıy London Komitetini pikir edipdim. Ya-da umumy prinsiplerden ötri baýrakdan yüz öwrüp pula mätäçlik duýýan bu hereketi maddy goldawdan binesip goýmak. Yöne men munun galp çykalga boljagyny pikir edýärin. Herniçik-de bolsa men 250 müň frankdan gaça duranymy kem göremok, çünkü resmi ýagdaýda Gündogara-da, Günbatar blogyna-da ýakyn bolup galasym gelýär. Emma munuň ýany bilen 250 müň kron üçin diňe meniň däl, ýoldaşlarymyňam bilelikde öňe süren prinsiplerinden el çekmegini isläp bilmezler.

Bularyň barsy hem-ä baýraga mynasyp bolmagymy, hemem ondan yüz öwürmek bilen jogap bermäge mejbur bolandygymyň ýagdaýy meniň üçin kyn pursatlary döretdi. Men şwed jemgyýetçiligine mähirli duýgular my bildirmek bilen sözümi soňlasym gelýär».

Žan-Pol Sartr «Nämüçin baýrakdan yüz öwürdim?»

Maýis ALIZADE.

Ýekşenbe, 03.11.2024 ý. Edebi makalalar